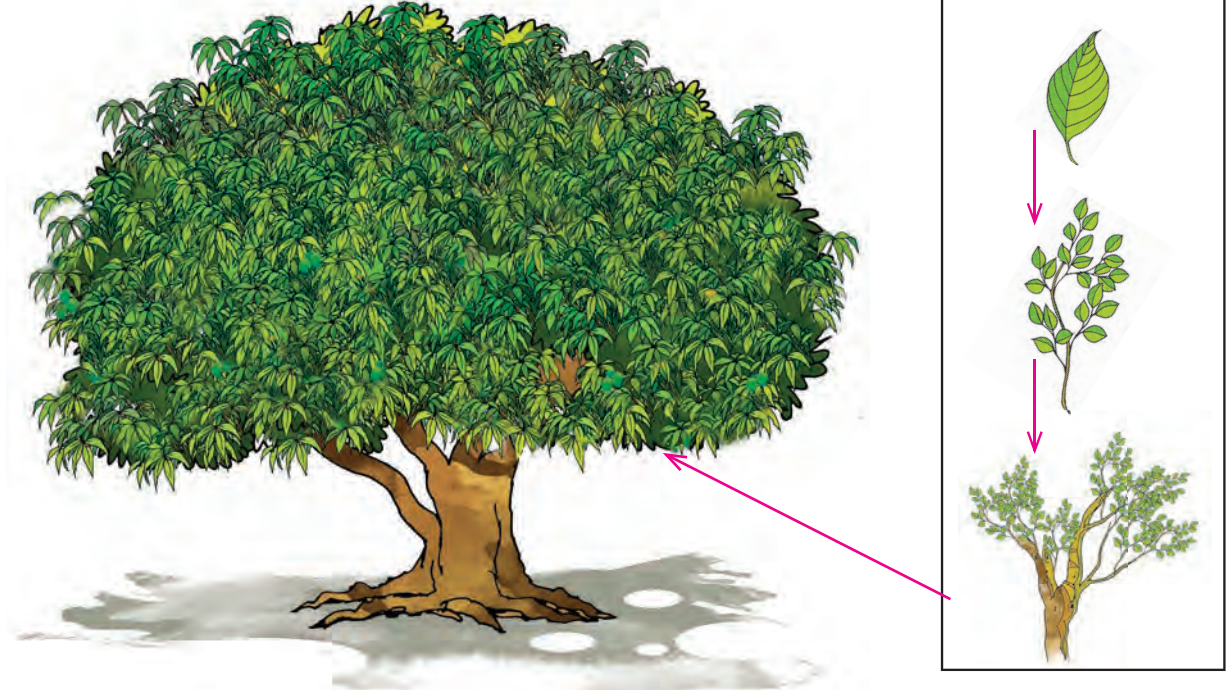

करून पहा

तुमच्या परिसरातील एखाद्या मोठ्या झाडाचे खालील मुद्द्यांच्या आधारे निरीक्षण करा.

- (१) झाडाचे वेगवेगळे भाग कोणते ?
- (२) यांतील कोणकोणत्या गोष्टी झाडाला बहुतांश वेळा दिसतात ?
- (३) झाडाचा सर्वात लहान भाग कोणता व तो कशाशी जोडला आहे ?
- (४) झाडाला अनेक लहान-लहान फांद्या असतात. त्या कशाशी जोडलेल्या असतात ?
- (५) झाडाच्या खोडाला मोठ्या फांद्या किती आहेत ?

झाड तयार होण्यासाठी पाने, लहान फांद्या, मोठ्या फांद्या, खोड इत्यादी अनेक घटकांची आवश्यकता असते. आपले राज्यसुद्धा असेच लहान लहान वस्त्या, गावे, तालुके व जिल्ह्यांचे मिळून झालेले आहे. ते पुढील पृष्ठावरील चित्राच्या मदतीने समजून घेऊया.

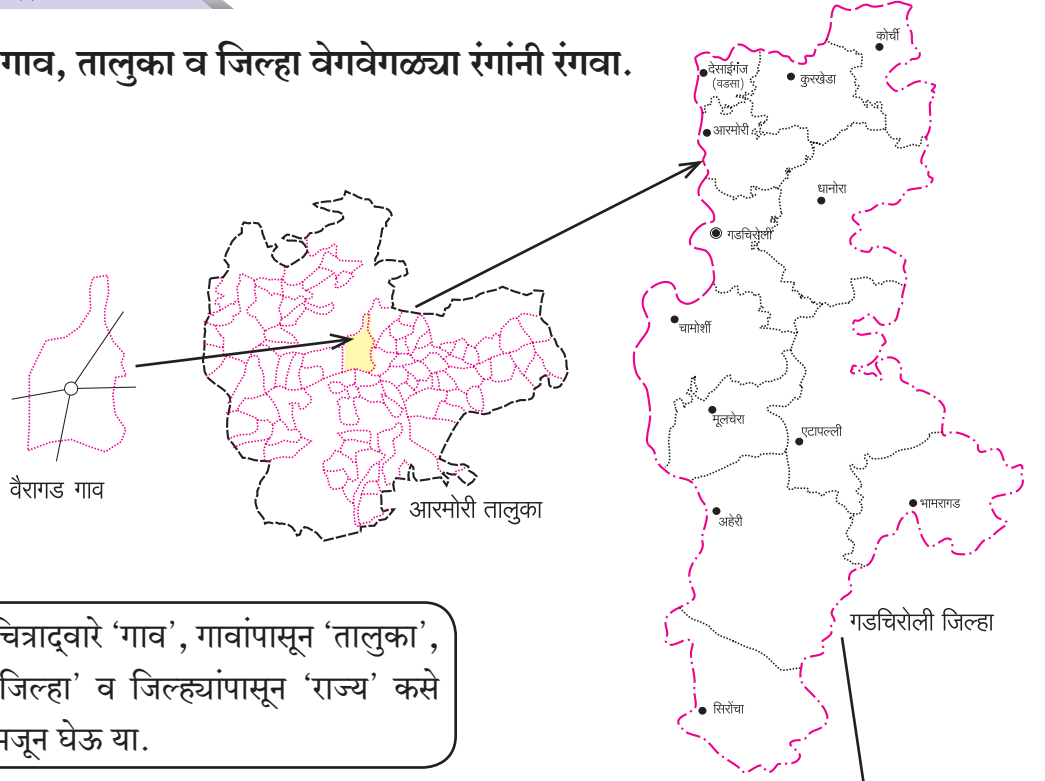
माहीत आहे का तुम्हांला

माणूस शेती करायला लागला. त्याची शेती पाण्याजवळ असे. तो शेताजवळ वस्ती करून राहू लागला. अशाप्रकारे वाड्या-वस्त्या तयार झाल्या. या वाड्या-वस्त्यांची पुढे गावे झाली व गावांची वाढ होऊन शहरे निर्माण झाली.

सांगा पाहू

- खाली दिलेले गाव, तालुका व जिल्हा वेगवेगळ्या रंगांनी रंगवा.

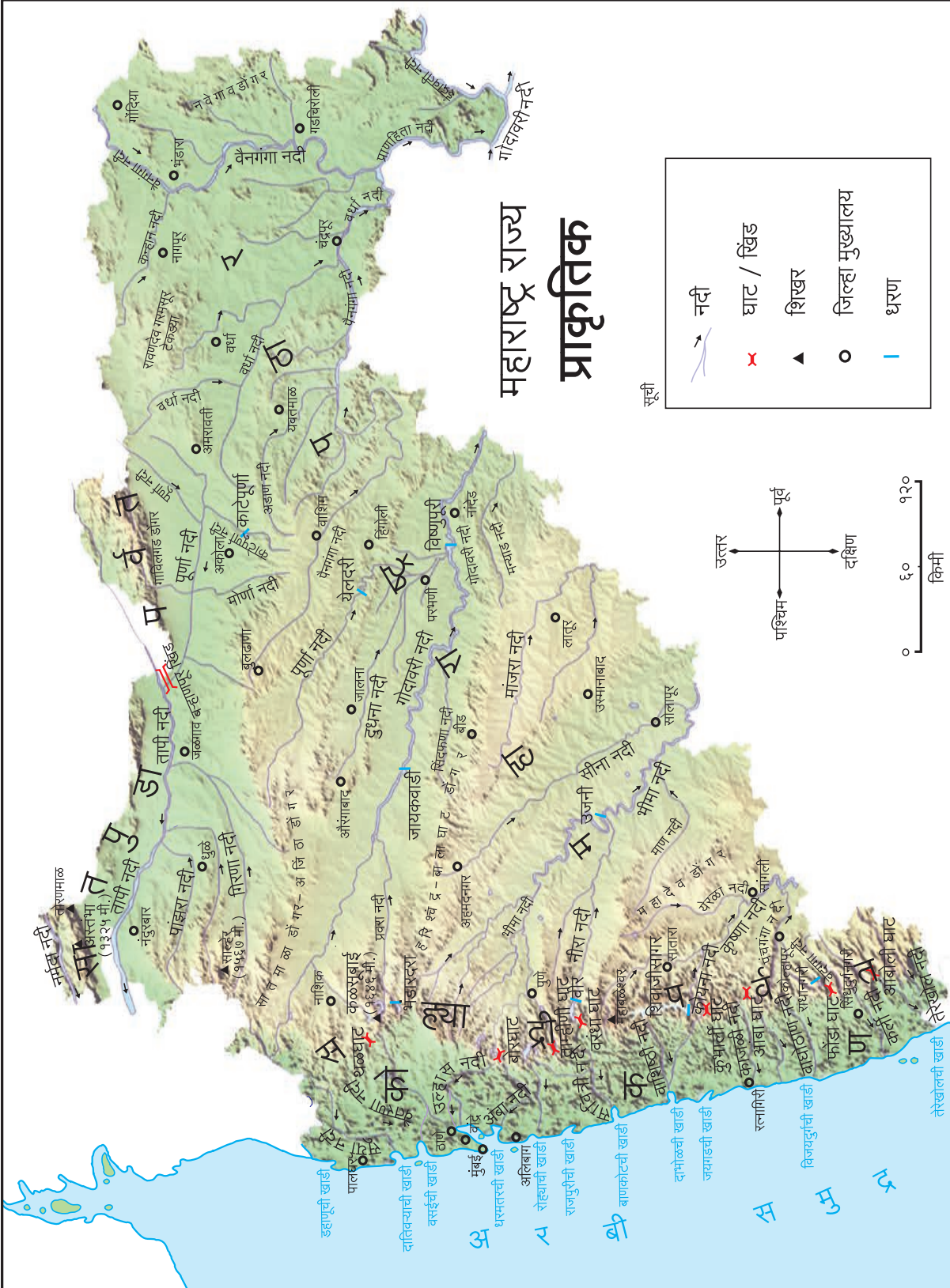
- सोबत दिलेल्या चित्राद्वारे 'गाव', गावांपासून 'तालुका', तालुक्यांपासून 'जिल्हा' व जिल्ह्यांपासून 'राज्य' कसे तयार झाले ते समजून घेऊ या.

नकाशाशी मैत्री

खाली आपल्या राज्याचा प्राकृतिक नकाशा दिला आहे. नकाशाचे काळजीपूर्वक निरीक्षण करा व प्रश्नांची उत्तरे वहीत नोंदवा.

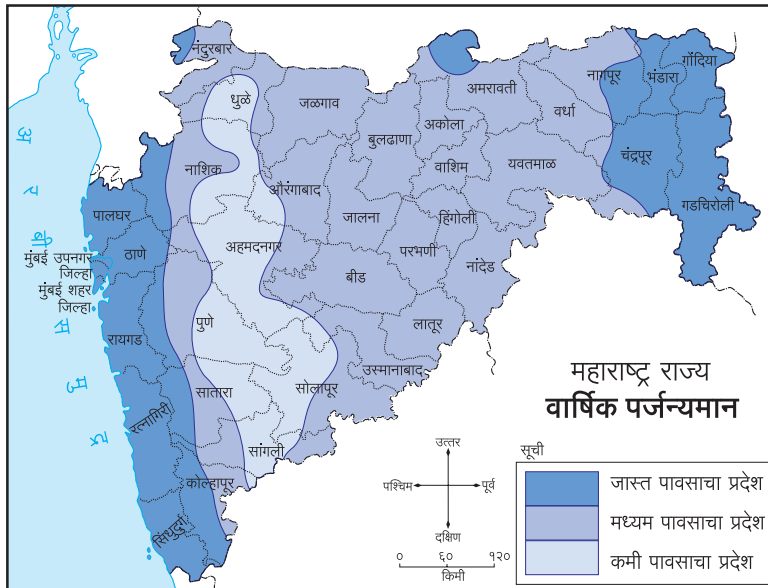

१. आपल्या राज्यात उत्तर-दक्षिण पसरलेल्या पर्वताचे नाव काय ?
२. या पर्वताच्या पश्चिमेकडील जमिनीच्या भागास काय नाव दिले आहे ?
३. हा भाग कोणत्या समुद्राशी जोडलेला आहे.
४. सह्याद्री पर्वताच्या पूर्वेकडील भागाला काय म्हणतात ?
५. आपल्या राज्यात उत्तरेला असलेल्या पर्वताचे नाव काय ?
६. आपल्या राज्यातील पूर्वेकडून पश्चिमेकडे वाहणारी नदी कोणती ?
७. वायव्येकडून आग्नेय दिशेकडे वाहणाऱ्या कोणत्याही दोन नद्यांची नावे लिहा.
८. सह्याद्री पर्वतातून उगम पावून, अरबी समुद्राला मिळणाऱ्या कोणत्याही दोन नद्यांची नावे लिहा.
९. सह्याद्री पर्वतातून निघालेल्या व पूर्वेकडे पसरलेल्या डोंगररांगा शोधा. त्यांची नावे लिहा.
१०. नकाशातील कोणत्याही तीन धरणांची नावे लिहा.
११. ही धरणे कोणकोणत्या नद्यांवर आहेत ?
१२. सह्याद्री पर्वतातील घाटांची नावे लिहा.

माहीत आहे का तुम्हांला

१. मुंबई ही महाराष्ट्र राज्याची राजधानी आहे, तर नागपूर ही उपराजधानी आहे.
२. प्राकृतिक रचनेवरून महाराष्ट्राचे तीन प्रमुख विभाग पडतात. किनारपट्टीचा प्रदेश, पर्वतीय प्रदेश व पठारी प्रदेश.
३. गोदावरी ही महाराष्ट्रातील सर्वात लांब नदी आहे.
४. महाराष्ट्राच्या उत्तर भागात सातपुडा पर्वतरांग आहे. या पर्वतरांगेतील अस्तंभा हे सर्वात उंच शिखर आहे.
५. सह्याद्री पर्वतास 'पश्चिम घाट' असेही म्हणतात. या पर्वतरांगेतील 'कळसूबाई' हे महाराष्ट्रातील सर्वात उंच शिखर आहे.
६. राज्याच्या पश्चिमेस अरबी समुद्र आहे.

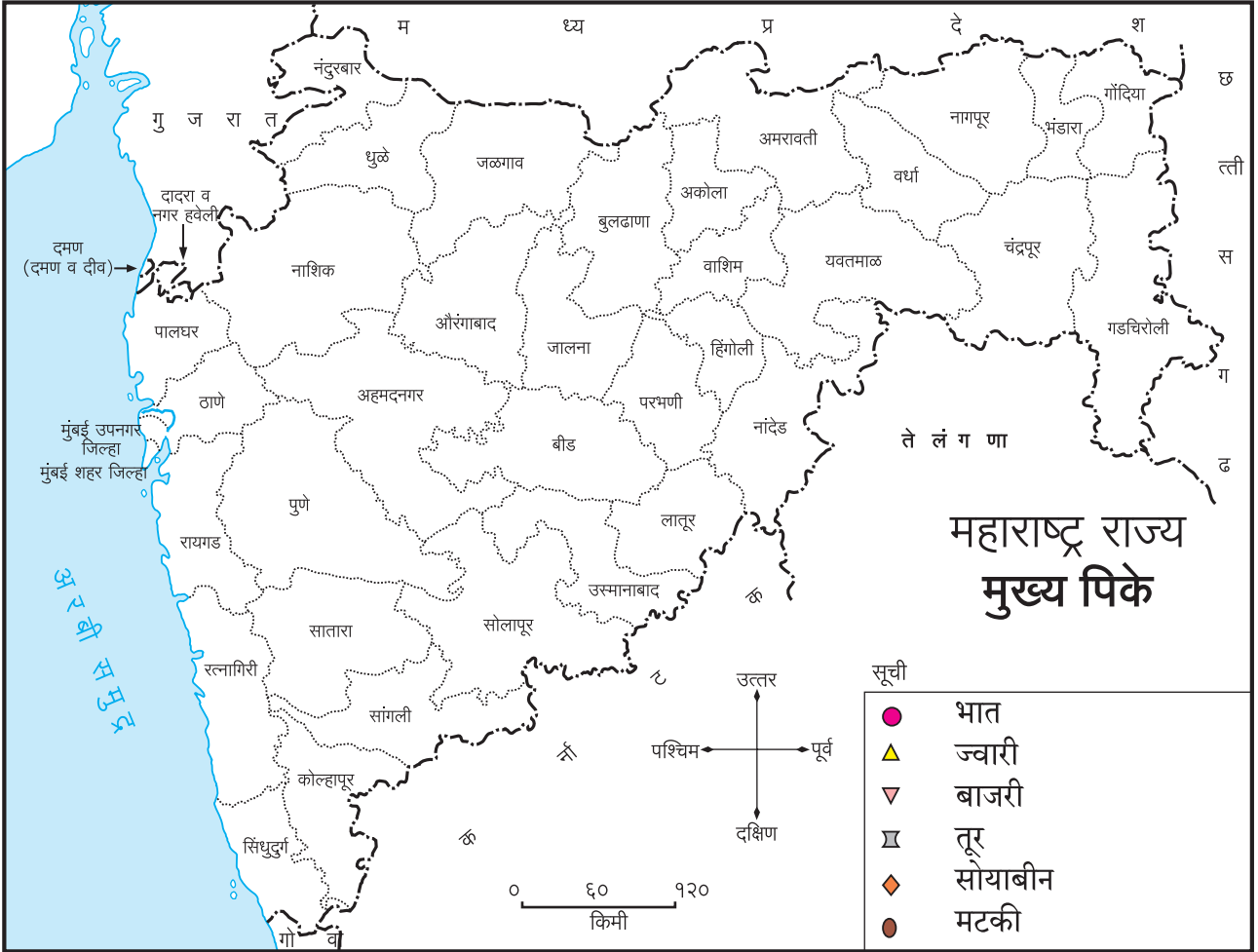

सांगा पाहू

सोबतच्या नकाशात आपल्या राज्यातील जास्त, मध्यम व कमी पावसाचे प्रदेश दाखवले आहेत. पावसाचा शेतीवर परिणाम होतो. पुढील पृष्ठावर एक तक्ता दिला आहे. त्यात जास्त, मध्यम व कमी पावसाच्या प्रदेशातील पिके दिली आहेत. नकाशा व तक्त्याच्या आधारे पुढील कृती करा.

मागील पृष्ठावरील पर्जन्यमानाचा नकाशा व खाली दिलेला पिकांचा तक्ता पाहा. त्यावरून कोणती पिके महाराष्ट्राच्या कोणत्या भागात येतील हे शोधा. खाली नकाशा दिला आहे. त्यात सूची दिली आहे. त्यातील खुणांचा वापर करून या नकाशात पावसानुसार पिकांचे वितरण दाखवा.

पावसाचे प्रदेश व मुख्य पिके		
जास्त	मध्यम	कमी
भात (धान)	ज्वारी तूर सोयाबीन	ज्वारी बाजरी मटकी

शेतातील पिकांचे उत्पादन हे हवामान, मृदा व पाण्याच्या उपलब्धतेवर अवलंबून असते. महाराष्ट्रात वेगवेगळ्या प्रदेशांत कमी-जास्त पाऊस पडतो. त्यामुळे पिकांच्या बाबतीत विविधता आढळते. शेती हा महाराष्ट्रातील प्रमुख व्यवसाय आहे.

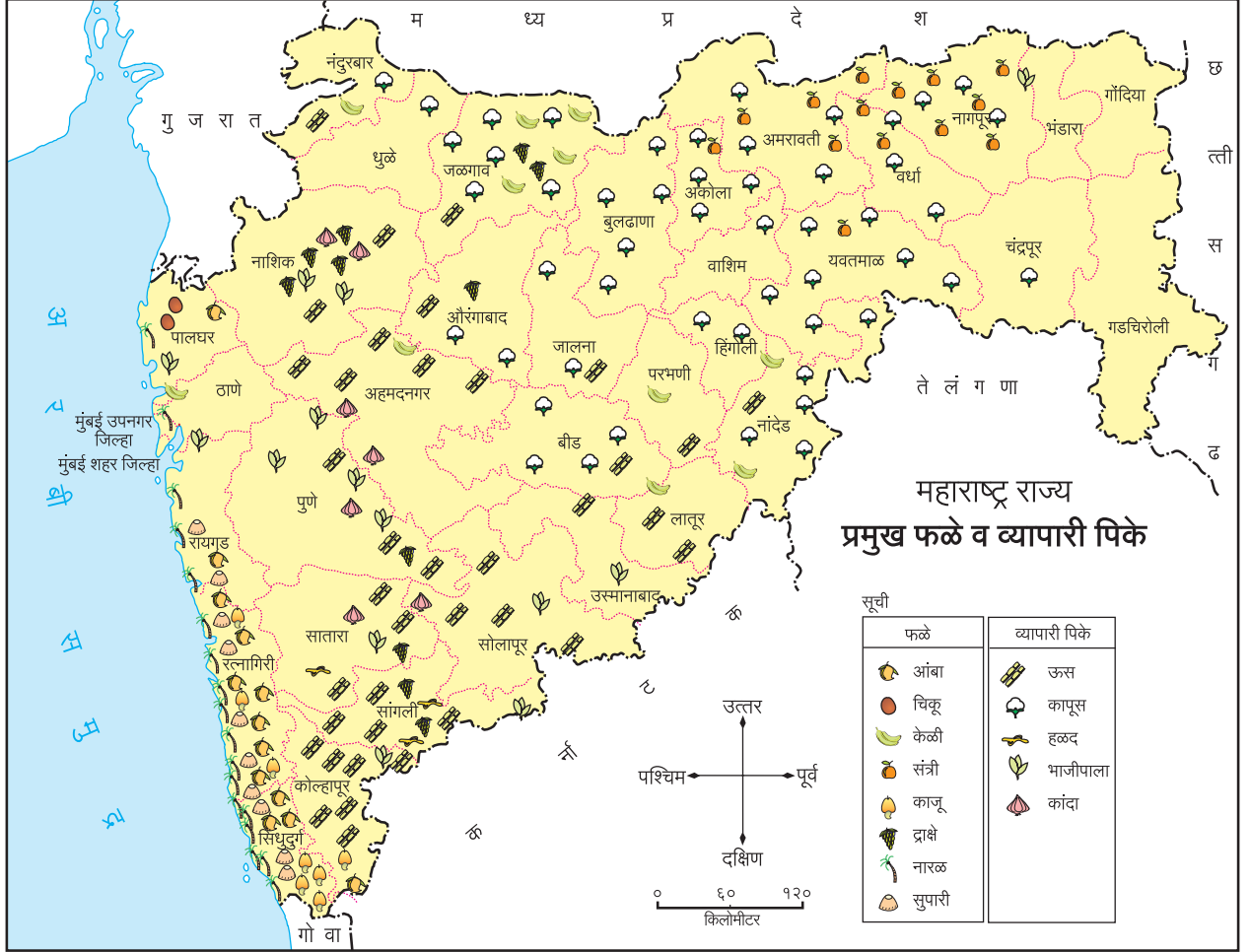
राज्यातील बहुतांश शेती पावसाच्या पाण्यावर अवलंबून आहे. ती 'जिरायती शेती' होय. काही ठिकाणी जलसिंचनाद्वारे पाणीपुरवठा करून शेती केली जाते. ती 'बागायती शेती' होय.

पावसाळ्यात होणारा शेतीचा हंगाम हा 'खरीप हंगाम' असतो. हिवाळ्यात होणारा शेतीचा हंगाम हा 'रबी हंगाम' असतो.

सांगा पाहू

- नकाशाचे निरीक्षण करा व पुढील कृती करा.

- (१) द्राक्षाचे पीक दर्शवणारे जिल्हे अधोरेखित करा.
- (२) कापसाचे पीक दर्शवणाऱ्या जिल्ह्यांना ○ करा.
- (३) ठाणे जिल्ह्यातील पिकांच्या चिन्हांभोवती ○ करून त्यांची नावे वहीत लिहा.
- (४) नारळाचे पीक कोणकोणत्या जिल्ह्यांत जास्त आहे ते वहीत नोंदवा.
- (५) संत्र्याचे पीक कोणकोणत्या जिल्ह्यांत येते ते शोधा व जिल्हे वेगळ्या रंगाने रंगवा.

वरील सर्व पिके ही जलसिंचनावर आधारित आहेत. हवामान व मृदेनुसार त्यांचे वितरण आढळते. त्यांना व्यापारी किंवा नगदी पिके असेही म्हणतात. या पिकांसाठी रासायनिक खते व औषधे वापरली जातात.

हे नेहमी लक्षात ठेवा

पिकांचे उत्पादन अधिक मिळावे म्हणून रासायनिक खतांचा व औषधांचा वापर वाढला आहे. परंतु यामुळे मृदेचे प्रदूषण वाढते. आपण रासायनिक खतांचा वापर कमीत कमी करायला हवा. सेंद्रिय खतांचा वापर अधिक केला पाहिजे. त्यामुळे पर्यावरणाची हानी रोखता येईल.

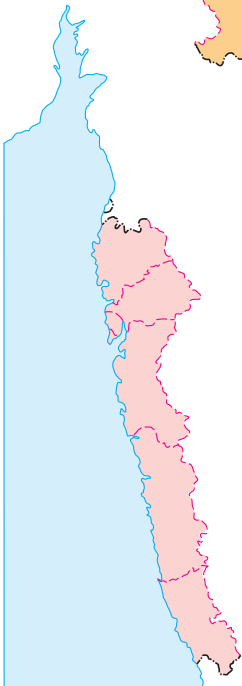
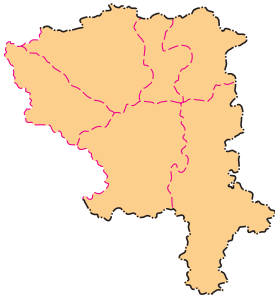
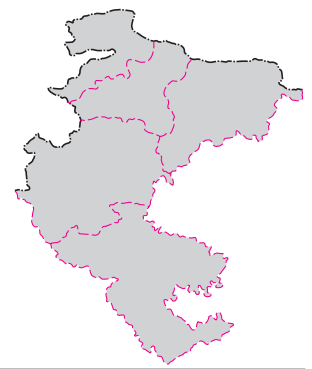
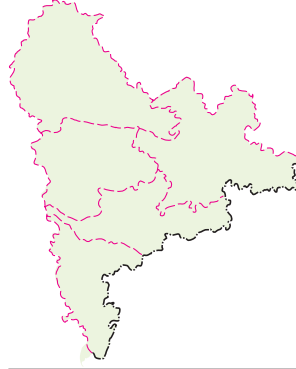
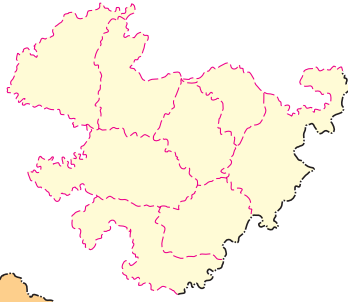
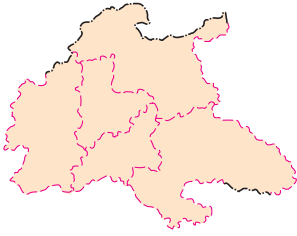
करून पहा

- (१) एखाद्या शेताला/मळ्याला भेट द्या. तेथे वेगवेगळ्या हंगामांत घेतल्या जाणाऱ्या पिकांची यादी करा.
 - (२) शेतामध्ये जलसिंचनाच्या कोणकोणत्या सुविधा आहेत, यावर शेतकऱ्यांशी चर्चा करा.
 - (३) शेतीवर कोणकोणत्या बाबींचा परिणाम होतो, ते जाणून घ्या.
- तुमच्या असे लक्षात येईल, की एकाच शेतात अनेक प्रकारची पिके घेतली जातात. शेतीसाठी पाण्याची उपलब्धता अत्यावश्यक असते.

जरा डोके चालवा

आपल्या राज्याचे प्रशासकीय विभाग खाली दिले आहेत. त्यांचे निरीक्षण करून राज्याच्या नकाशामध्ये हे विभाग वेगवेगळ्या रंगांनी रंगवा.

शिक्षकांसाठी

१. प्रशासकीय विभाग संकल्पना शिकवणे अपेक्षित नाही.
२. आवश्यक तेथे मार्गदर्शन करावे.

भाषा व भाषेच्या बोली

महाराष्ट्र राज्याची निर्मिती १ मे १९६० रोजी झाली. भारतातील राज्यांची निर्मिती भाषांच्या आधारावर झाली आहे. 'मराठी' ही महाराष्ट्राची राजभाषा आहे. भाषेच्या बाबतीत आपल्या राज्यात साम्य तसेच विविधताही दिसते. वेगवेगळ्या प्रदेशांत मराठी भाषेच्या उच्चारांमध्ये बदल जाणवतो. त्यामुळे राज्यात बोलीभाषेच्या बाबतीत विविधता आढळून येते. या विविधतेचा आपण आनंदाने स्वीकार केला पाहिजे.

विविध प्रदेश	मराठीच्या काही बोली
कोकण	कोकणी, मालवणी
विदर्भ	वऱ्हाडी
खानदेश	अहिराणी (खानदेशी)

गोरमाटी, कोलामी, कोरकू इत्यादी महाराष्ट्रातील आदिवासी जमातीच्या पारंपरिक बोलीभाषा आहेत.

०००—०००

सांगा पाहू

आपल्या
राज्यात परंपरेनुसार सण,
उत्सवांत विविधता आढळते. दिवाळी,
दसरा, ख्रिसमस, ईद इत्यादी सण सर्वजण
साजरे करतात. कोकणात नारळीपौर्णिमा, होळी,
गणेशोत्सव हे सण प्रामुख्याने साजरे होतात, तर
पठारी प्रदेशावर दसरा, दिवाळी, बैलपोळा इत्यादी
सण मोठ्या प्रमाणात साजरे केले जातात. १५
ऑगस्ट व २६ जानेवारी हे दोन राष्ट्रीय
सण देशभर उत्साहात साजरे केले
जातात.

काय करावे बरे

सुधीर आणि स्वप्नील तुमच्या गावी आले आहेत. तुमच्या जिल्ह्यातील प्रसिद्ध असलेला खाद्यपदार्थ त्यांना न्यायचा आहे. कोणता खाद्यपदार्थ तुम्ही त्यांना सोबत द्याल ?

जरा डोके चालवा

- गाव, तालुका, जिल्हा, राज्य व देश हे सर्व मानवनिर्मित आहे, की नैसर्गिक आहे, ते शोधा.

आपण काय शिकलो

- आपल्या राज्याची प्राकृतिक रचना.
- हवामान, मृदा व पाण्याच्या उपलब्धतेनुसार पिकांमधील विविधता.
- मराठी राजभाषा व मराठी भाषेच्या बोली.
- सणोत्सवातील विविधता.

स्वाध्याय

(अ) खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

- (१) संत्र्याचे पीक महाराष्ट्रात कोणत्या भागांत घेतले जाते ?
- (२) नारळ, सुपारी व आंबा ही पिके राज्याच्या कोणत्या भागांत घेतली जातात ?
- (३) तुमच्या परिसरातील मराठी भाषेच्या बोली लिहा.
- (४) महाराष्ट्र राज्याच्या पूर्व भागात उत्तरेकडून दक्षिणेकडे वाहणारी नदी कोणती ?
- (५) राज्यातील कोणकोणत्या जिल्ह्यांमध्ये ज्वारीचे पीक घेतले जाते ?
- (६) '१ मे' आपल्या राज्यात कशासाठी साजरा करतात ?

(आ) कृती करा : तुमच्या आवडत्या सणाचे चित्र काढा.

०००

उपक्रम

०००

- आपल्या जिल्ह्याचे हवामान कसे आहे ते समजून घ्या. त्यानुसार जिल्ह्यात होणारी मुख्य पिके कोणती ते नोंदवा.
